

Balázs Bé-
lát nem első-
sorban költé-
szete tette
halhatatlanná
(bár A fából
faragott ki-
rályfi és A
kékszakállú herceg vára — Bartók zse-
nije révén — mint írónak is megismer-
tette nevét világszerte), hanem film-
tudományi, filmesztétikai munkás-
sága. E téren világviszonylatban is
az elsők között az első: A látható
ember, vagy a film kultúrája című
könyve, mely Bécsben jelent meg
1924-ben, első ízben ad rendszere-
zett filmesztétikát, elsőként mondja
ki, hogy a filmmel új, sajátos tör-
vényszerűségekkel rendelkező mű-
vészet született; a film, „századunk
népművészete”, az első művészet,
amelynek születése az ember szeme
látására ment végbe. Következő
könyve, A film szelleme (1930) még
mindig a némafilm esztétikáját
nyújtja, s csak a folszabadulás után
megjelent utolsó könyve (oroszul
1945-ben, magyarul 1948-ban) kísér-
li meg a hangosfilm, vagy ahogyan
gondos megkülönböztetéssel ő hív-
ja, a beszélőfilm művészetbölcsle-
ti törvényeit lerögzíteni.

A filmtudós

E munkásságával úgyszólván a film-
tudomány megalapozója lett világszer-
te. S miközben nálunk csupán néhány
soványka kis cikk idézte filmesztéti-
káját (Kovács Andrásé 1951-ben, Re-
menyi Béláé 1954-ben, Majoros Istváné
1955-ben), a modern filmművészetre
az egész világon jelentős mértékben
hatottak tanításai. Különösen az ola-
szok, a neorealizmus művelői tisztelik.
Ranódy Lászlónak 1956 nyarán Kar-
lovy Varyban egyik meglepő élménye
éppen az volt, hogy külföldön jobban
becsülik, mint hazájában. »Balázs Bé-
lát — írta a filmfesztiválról szóló jegy-
zeteiben — a legnagyobb filmesztéta-
nak tartják.

Messzire vezetne okát keresni a Ba-
lázs Béla életműve körüli évtizedes
csöndnek. E helyütt inkább örömmel
állapítsuk meg, hogy a közel múlt évek
megkezdtek az adósság törlesztését.
Számos, gyermekeknek szánt könyve
is új kiadásban látott napvilágot. Ta-
lán hamarosan vállalkozik könyvki-
adásunk összegyűjtött művei sorozá-
tának megindítására is. A film című
műve, amely mintegy összefoglalása
filmesztétikai tanításainak, de ennél
is több: filmesztétikai nézeteiből ki-
vonhatók általános művészetfilozófiai
észrevételei, amelyeket a szocialista
realizmus kérdéseire töprengők, a szoc-
ialista esztétika általános elvein vi-
tázók is haszonnal vehetnek fontolóra.

Valóság és élmény

Az első mindjárt az esztétika alap-
kérdését illeti. Irodalomelméleti, esz-
tétikai írásokban ma is gyakori a mű-
vészet problémáinak ismeretelméleti
kérdésekké való leszűkítése, az az
egyszerűsítő törekvés, amely a művészi
kritika föladatát az alkotás ideológiai,
valóság-tükröző funkciójának elbírálá-
sára korlátozza. Ez ugyan valóban
megkönnyíti a kritikus működését, de
ugyanakkor szükségképpen merev, se-

PÉTER LÁSZLÓ:

Balázs Béla esztétikája

(Születése évfordulóján)

matikus ítéletekhez is vezet. Balázs
Béla az esztétika problémáinak vizsgá-
latakor túlmegy az ismeretelméleten,
a tükrözési elméleten, s éppen ezáltal
éri el, hogy kérdésfeltevése sajátosan
esztétikává lesz. Az esztétika is a fi-
lozófia egyik ága, éppúgy, mint az
ismeretelmélet, de specifikuma, ami
az általános bölcsellettől megkülönbö-
zeti: a művészi megismerés és repro-
dukálás sajátosságainak kutatása.
Ezen belül helye van az ismeretelmé-
letnek is, mint a megismerés alapjá-
nak, de a művészi megismerés és al-
kotás kérdéseivel jóval túlmutatnak raj-
ta. »Minden művészet — mondja Ba-
lázs Béla — mindig csak az emberről
szól.« Másutt hangsúlyozza: a művé-
szet tulajdonképpen tárgya az élmény.
Tehát nem a puszta valóság, a ma-
gánvaló objektum — ez a tudomá-
nyos megismerés tárgya —, hanem
»az objektív világ megjelenése az
ember érzékelésében«. Az emberi ki-
fejezés — mondja az előbbi helyen —
rávetül az objektumra és ezáltal teszi
a valóságot kifejezhetővé. »A dolgok
csak visszaneznek ránk« — mondja
szellemes axiómaként. Mikor meglátjuk
a dolgok arcát, akkor antropomorfózis
történik, azaz a tárgyak, a valóság
tényei emberiesített alakban jelennek
meg, akár az ókori istenek. »Ez az
antropomorf világ — írja egy másik
helyen Balázs Béla — az egyetlen le-
hetséges tárgya a művészetnek és a
költő szava, a festő ecsetje nyomán
csak az átemberesített valóság válik
elevenné«.

Ennek a fölfogásnak megfelelően
hangzik Balázs Béla meghatározása az
esztétika tárgyáról, a szépségről. »A
szépség — úgymond — az objektív va-
lóság által kiváltott szubjektív élmé-
nye az emberi öntudatnak.« Az objek-
tív valóság, írja még ugyanott, függet-
len ugyan a szubjektumtól, az öntudat-
tól, de a szépség megvalósulásához,
mint Marx mondja, »élvezőképes szub-
jektum is kell«.

Tartalom és forma

A másik sokat vitatott esztétikai
kérdés napjainkban is, a tartalom és
a forma összefüggésének problémája.
Tanulságos Balázs Bélának erről ki-
fejtett állásfoglalása is: itt is a szimpli-
fikáló, merevítő tévhitek ellen szól.
Naiv miszticizmusnak mondja azt a
vulgáris elképzelést, mely a tartalom
és a forma dialektikus egységének he-
lyes törvényéből azt vonja le tanul-
sággul, hogy a valóság tényeiben ele-
ve meg van szabva bizonyos műfajok-
hoz való rendeltetésük. Balázs Béla
az irodalomtörténeti példák sorát hoz-
za föl bizonyossággal, főként a gyakori át-
dolgozásokat, hogy bizonyítsa, nincs
semmiféle törvény, amely mereven
megszabná, egy bizonyos valóság csak
egy bizonyos formában fejeződhet ki.
»A művészet és műfajai — mondja —
a valóságot szemlélő ember szemlélet-
módja és nincs eleve benne a szem-

lélt valóság-
ban«. Balázs
Béla aztán
árnyaltan, gon-
dosan külön-
bözlet »anyag«
és »tartalom«
között, s érzé-
kenyen körülírja a föltételeket, me-
lyek között a tartalom valóban meg-
határozza a formát. Ám látja a köl-
csönhatás jelentőségét is. Egy helyütt
rámutat, hogy a kő a hegyben és Mi-
chelangelo szobrában egyformán kő:
anyagnak ugyanaz. Döntő különbségük-
ket nem lényegük (szubstanciájuk), ha-
nem formájuk teszi!

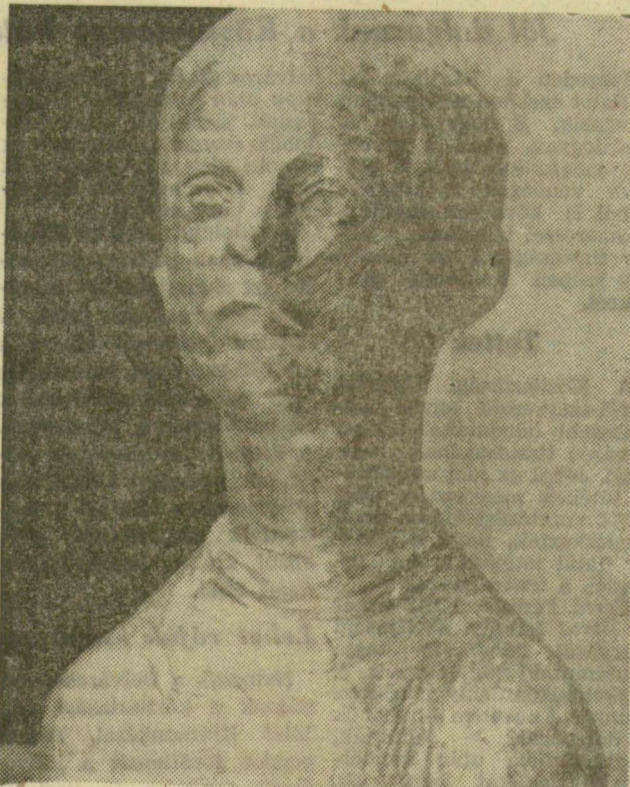
Romokból — palota!

A sablonokhoz szokott fül számára
tán merésznek hatnak ezek a megál-
lítások, mégis azt hisszük, termékenyí-
tők, folszabadítók ezek az esztétikai
megállapítások, távol állnak a káté-
szoú kinyilatkoztatásoktól, a néhány
alapelve visszavezethető szegényes és
szegényítő tanoktól. A modernizmus
és a modernség kérdésében is tanul-
ságos lehet Balázs Bélának az esztéti-
kai jelenségek szerepváltásáról (Marx
terminológiájával: »Funktionswech-
sel«) tett megállapítása. »Összedőlt ro-
mok köveiből gyakran építettek már
új palotákat« — mondja aforisztikus
képpel. S hogy ez a költői megfogal-
mazás a tudomány nyelven mit jel-
lent, azt könyvének más helyén ol-
vassuk: »Lehet valamilyen jelenség
degenerációs tünete egy kor, illetve
osztály művészetének és egyben első
jele egy új kor vagy osztály művészi
formanyelvének.« A művészetek tör-
ténete, figyelmeztet rá Balázs Béla,
takarékos háziasszonyként őrizze meg
még a lomot is: nem tudni, mikor
használhatjuk újra! Balázs Béla mind-
ezt az avantgardista film képzettár-
sító módszerével kapcsolatban állapít-
ja meg, de más művészetek is igazol-
ják tanulságaikkal intelmét. Az ex-
presszionizmustól gazdagodó József At-
tila, az absztrakt festészetől is tanu-
ló modern díszítő és ipari művészet,
a formabontást szocialista mondanó
kifejezésének szolgálatába állító dra-
maturgia, szürrealista formai eszkö-
zöket használó modern szocialista líra
— megannyi példa arra, hogy ne zár-
közzünk el eredményektől csak azért,
mert nyugatiak, hiszen kellő világné-
zeti biztonsággal átvehető, beépíthető
lehet egy-egy művészeti vívmány —
motivum, formaelem stb. — a szocia-
lista kultúrába is. Ha Leninnek a
kulturális hagyomány fölhasználásá-
ról szóló tétele csak a múlttól szól is,
nem kétséges, hogy bizonyos változ-
tatásokkal, a szocializmusellenes és
emberellenes mozzanatok kivételével,
erényes lehet ez a modern polgári kul-
túra értékes eredményeire vonatkozó-
an is. Balázs Béla figyelmeztetése er-
re vonatkozik, s természetesen nem je-
lenti a tőkés világ művészetének kriti-
kátlan ajnározását.

Balázs Béla általános esztétikai ész-
revételei, hitem szerint, alkalmasak
arra, hogy a művészet elméletével
kapcsolatos nézeteinket megterméke-
nyítsék, s az időnként megújuló vitá-
inkba beleszóljanak.

VASÁRNAPI KISTÁRLAT

A III. szegedi országos képzőművészeti kiállítás
anyagából

MÉSZÁROS DE ZSÓ: GYURI

SZABÓ IVÁN: LÓJTATÁS

VADÁSZ FERENC:

AZ ÖRVÉNY Visszanéz

ÖTEN MARÁDTUNK

(13)
Egyelőre senki sem foglalkozik Bercivel. Sokkal na-
gyobb most az izgalom, mintsem, hogy vele törődjenek.
Inváziós erők szálltak partra Kubába. A Voice of Ameri-
ka jelenti: A szabad kubaiak erői megkezdtek hazájuk
felszabadítását Castro diktatúrája alól. Kubában kitört a
népi forradalom. A hadsereg és a milícia egységei átál-
nak a forradalmárokhöz.

Ez úgy hangzik, mint nálunk Magyarországon hallat-
zott ötvenhatban.

Aztán Fidel Castro nyilatkozatát olvastuk az újság-
ban:

„Kuba forradalmi kormánya köszönti a népet, amely
győzedelmeskedett a Jenki imperializmus és az ellenfor-
radalmi bandák fölött”

Forradalom? Ellenforradalom? Kinek van igaza? Ez
éppen olyan, mint a mi ötvenhatunk volt...

*
Berci dolgát a véletlen oldotta meg. Nehezemre esik
beszélni róla. Igaz, nem volt becsületlen, kitelt volna tőle,
hogy elveszejt, csak azért, mert érdemeket akart szerezni
magának.

Mégis: megdöbbenett bennünket a sorsa. Mi is
ugyanolyan süppedékes, homokos talajon állunk, mint
amilyeneken ő bukott el... Kint járt a teherautóval: ha
jól tudom, élelmet hoztak. A kerekek elmerültek a sárga
homokban. A sofőr teljes gázt adott, ki akart szabadul-
ni. A kocsi többször visszacsúszott. Néger katonák ült a
volánnál. Kiszólt Bercinek: Rakj követ a hátsó kerekek
alá. „A kő a homokba nyomódott, a Dodge kerekei átör-
dültek rajta, Bercit lerántották. Percek múltán vége volt.

Tegnap temették katonái pompával. Zenekar is jött,
az amerikai himnuszot játszotta. Kolthay gyászbeszédét a
tolmács angolra fordította, hogy Trimmel ezredes és a
többiek — beleértve Donlan őrmestert is — értsék. A fő-
nök azt mondta: „Sokéves szabadságharcos multira lehe-
tett büszke ez a huszonnyolc éves magyar katona, akinek
már az apja is magasztos eszményekért küzdött évtize-
dekig”.

Nem tudom, honnan vette ezt a főnök. Mi minden-
esetre összenézünk. Ő is tudja, hogy Berci apja csendő-
r volt, nem is akármilyen. S ami őt magát illeti... De
hagyjuk ezt. A sírnál ne bolygassuk.

„Az ő szolgálata néma szolgálat volt”. Ezt is mon-
ta Kolthay, s más homályos célzásokat is tett különleges
szolgálatunkra.

Berciről most már nem szükséges eltitkolni, hogy az
USA katonája volt. Hamilton Z. vezérőrnagy, a 98-as
légiszállítási elit hadosztály parancsnoka, ilyen alkalmak-
kor részvétáviratot intéz az elhunyt szüleihez. Közli,
hogy az Egyesült Államok hadseregében szolgált fiú mi-
lyen körülmények közt vesztette életét. Azt mondják —
az egyik magyar újságolta, aki odaát a tengerész gyalo-
gosoknál szolgált, — hogy a központi irodán lázas sietség-
gel keresték Sulyok Bertalan anyjának magyarországi cí-
mét. Értesíteni akarják.

Berci azonosítási száma RA 9-737-602 volt.

Öten maradtunk.

*
Fort Jacksonban annakidején tízenkét hétfig tartott
az első „Language Qualification School”. Vannak köztünk,
akik Fort Braggból jöttek: Katona Sanyi, Valentin Árpai.
Mi — Pityu, Gabi és én, — Forth Jacksonban kezdtük. Ez
— az angol nyelv tanulása — volt az egyik, az USA törté-
nete a másik elméleti tantárgyunk. Az államalapítás tör-
ténete 1620-tól 1763-ig, az 1789-es Nagy Charta; az álla-
mok története külön-külön... A XVII. század elején két
gyarmat volt a későbbi USA magva: Virginia és Új An-
golország. Virginiából — később a dohány hazája lett, do-
hány volt a fizetési eszköz is —, Maryland alakult és a
két Karolina. Dél- és Észak-Karolinát mi katonák túlnál
jól ismerjük.

Új Angolországból nyolc állam alakult: New Rymouth,
Massachusetts, Rhode-Island, Providence, Connecticut,
New-Haven, New Hampshire és Maine...

Ördög tudja, miért van szükség erre a felsorolásra.
Sose voltam politikus, leginkább a bányászat érdekelt. Ha
nincs ötvenhat, talán bányamérnök vagyok otthon, Várpa-
lotán. Gabi is gyakran emlegeti: már jól kereső mezőgaz-
dász lenne otthon. A kommunisták sok segítséget adnak a
tanuláshoz.

A szakmai dolgokat mindig szívesen tanulmányoztam.
Belgiumban az Ardenneknben, de még Skóciában is kívánc-
siskodtam: hogyan dolgoznak a bányászok. Pedig egyik
helyen sem fogadtak túlzott figyelemmel...

Mindenhol mások a munkamódszerek. A mi bányá-
inkban, otthon szelletekben fejtenek őt fokos dőlésben,
egy felülről omlasztanak, tisztán, fa nélkül, s akkor egy-
két év múlva alá tudnak menni. A másik mód: alulról
— felfelé, homokiszappal tömedékelve, de akkor a fa
bent marad, nem tudják kihozni. Az egyik ácsolatot a
másikra helyezik, ahogy mennek felfelé. A száraz töme-
dékelés nem vált be...

A fiúk írják hazulról. Azt is, hogy lapos telebben,
páncélpajzsos fejtéssel kísérleteznek. Hidraulikus előre-
tolóval dolgoznak, a kaparó bent van a pajzsban. A be-
robbantott szénnek több, mint fele ráfolyik a kaparóra.
Ez valami magyar szabadság.

A futballról is írnak. Legutóbb értesítettek, hogy csa-
patunk — valaha én is játszottam benne — legyőzte Ba-
linkat. Ennek őszintén örvendek.

Azért a szakik nem tagadtak ki örökre. Bányász va-
gyok. Sokáig hallgattak, hiába írtam nekik. Aztán kipa-
naszkodtam magam: hol mindenhol próbálkoztam, mit
láttam, hogyan jártam. Megenyhültek. „Látod bolond” —
írta az egyik haver — nem megmondtuk előre?”

Most már mindegy.

Nem sejtik, hogy itt vagyok. Én is San Franciscó-
ból kelteztem a leveleket. Ugy tudják, egyetemi hallgató
lettem.

Vinco, az unokatestvérem otthon tényleg egyetemre
járt. Építésmérnök lett, amíg én idekint hanykolódtam.
Tőle tudom, hogy Várpalotán nagy építkezést terveznek
a Tési-dombon és a Loncsos vidéken, utat építenek az
Inotai Alumíniumkohóig, a Thury várat is rendbehozzák
múzeumnak, könyvtárnak.

Fölöttem elsuhan öt esztendő. Mivel lettem gazda-
gabb, okosabb?

(Folytatjuk)